

ZPRÁVY A KRÁTKÁ SDĚLENÍ

Reedukace problémové mládeže

První reakce laické, někdy i části odborné veřejnosti, na narůstající kriminalitu obvykle požaduje od vlády přijetí přísných represivních opatření, zvýšení kapacity věznic, zvýšení počtu policistů, zpřísnění trestů apod.

Naštěstí po těchto primárních reakcích obvykle následují další reakce, které objasňují, že kriminalita je komplexním problémem.

V případě kriminality mladistvých jde obvykle o požadavek uzavřených nápravných institucí. K hlavním argumentům, které podporují tento požadavek patří tvrzení, že otevřené nápravné instituce nedávají okolí dostatečnou záruku toho, že se neobjeví další trestná činnost. Uvádí se dále, že i mladistvý musí být chráněn před nebezpečím dalšího úpadku. Otevřené instituce jsou, podle těchto názorů, příliš „měkké“, příliš slabé a mladistvý z nich lehce uteče.

Podle mého názoru, jsou to argumenty, které se nezabývají způsobem terapie těchto jedinců ani nerespektují charakteristické rysy osobnosti problémových jedinců.

Koncepce institucí, které se věnují mladistvým s poruchami chování by měly vycházet z požadavku otevřeného zařízení. Mým argumentem je to, že kvalitní prevence, např. v podobě terapie, je nejlepší způsob, jak předcházet recidivě.

Když chceme pracovat s problémovou mládeží, musíme si nejdříve vyjasnit charakteristiku osobnosti problémového jedince.

I když existuje u těchto jedinců mnoho individuálních rozdílů, musíme připustit, že existují i společné znaky.

O které společné znaky problémového jedince jde?

Především sem patří snížený systém sebeúcty, t.j. způsob, jak jedinec vnímá sám sebe, jak nahlíží na své schopnosti, jak o nich přemýšlí, bývá velmi negativní. Nemůže nás to překvapit, protože tito jedinci selhávají v široké oblasti působení (např. ve vztazích, vzdělávání, v normách a hodnotách). A nejde ani o příliš velké překvapení, mluvíme-li o citové supdeprivaci. Tento znak je důležitý ve vztahu k terapii, protože snížený systém sebeúcty oslabuje motivaci, která je při terapii nevyhnutelná.

Druhým společným znakem je nedůvěra, zejména vůči dospělým. Anamnéza mezilidských vztahů u problémového jedince je charakteristická konflikty, selháními a často negativními emocionálními reakcemi rodičů, učitelů, sousedů, policie, soudů a konečně i dospělých, kteří se jim snaží pomoci.

Interakce s dospělými většinou nejsou odměňující. Často spíše opačné. Výsledkem je, že jedinec nahlíží na dospělého s podezřením. Zvláště na dospělého, který mu chce pomoci. Proč by mu měl důvěřovat? Tato vlastnost je také velmi důležitá ve vztahu k terapii, protože výsledek každé terapie závisí na množství důvěry mezi problémovým jedincem a terapeutem.

Třetím znakem je citové ochlazení. Anamnéza těchto jedinců je často typická konflikty, zanedbáváním, smutkem, bezmocností. Každý organismus, který je vystaven dlouhodobému a intenzivnímu ohrožení si vytvoří obranu, nebo obranný systém proti ohrožení a proti negativním pocitům. Právě na základě citového zanedbávání rodiči si dítě vytváří silné obranné mechanismy vůči citům a citovým prožitkům. City zde znamenají ohrožení a zranitelnost. Emoce musí být potlačeny často

intenzivním vnějším vzrušením, např. drogami, alkoholem, hudbou, nebo trestnou činností. Kriminální chování má často funkci potlačení emocí – "činnost jako protiútok na úzkost". Ve vztahu k terapii je tato vlastnost důležitá v mnohých směrech: cílem terapie je oslabit obranný systém, naučit jedince, aby dokázal získávat pro sebe i z pocitů, naučit jej projevovat vlastní pocity přijatelným způsobem.

Poslední společnou vlastností je oslabená struktura ega. Vnitřní struktura neboli egostruktura je často oslabená a nefunguje tak, jak by měla. Toto je výsledkem více faktorů: nadměrného vlivu obranného systému, výchovného zanedbávání ústředí do vágních hranic a nedostatečné kontroly impulsů, nedostatku pozitivní identifikace. To vše způsobuje oslabení funkce svědomí a absenci internalizovaných norem a hodnot, což ústí do problémového a delikventního chování.

Ve vztahu k terapii je důležité, že v každém terapeutickém přístupu si tato vlastnost vyžaduje od dospělých, kteří se snaží pomoci, specifické vlastnosti: musí být dostatečně schopni, předcházet dalšímu selhání, nesmí se vzdát, musí být dostatečně schopni na to, aby vytvořili určité hranice a dostatečně trpěliví při očekávání výsledků.

Současný reedukační proces probíhá v uzavřených institucích, které jsou charakteristické důrazem na:

- systémy s jasnými pravidly a sankcemi,
- to, že dítě musí poslouchat,
- to, že systém je důležitější než jedinec,
- denní režim a pravidelnost,
- behaviorální přístupy,
- sporty

Možnosti diferencované reedukace podle potřeb jedince jsou omezené a často nežádoucí. Diferenciace ohrožuje systém a uniformitu. Z toho samého důvodu je omezena i individuální péče. Reedukace často probíhá kolektivním behaviorálním způsobem, např. systémem hodnocení a není individualizována. Výhody vnějšího světa se neposkytují. Problémoví jedinci žijí v abstraktním, jasně řízeném, strukturovaném a zjednodušeném světě. Možnost nových špatných kroků je redukována na minimum. Vztah mezi dítětem a dospělým je zřetelně vertikální a dítě má jen malou možnost přispět do přípravy programu, terapeutického plánu a vybrat si. Kontakty s vnějším světem jsou minimální. Také možnost vedení mladistvého po propuštění bývá minimální, i když nutná. Přechod z uzavřeného prostředí do společnosti je velmi velkým krokem. V uzavřeném prostředí také hrozí nebezpečí ochlazené a neosobní atmosféry.

Domnívám se, že reedukace problémových jedinců by měla probíhat v otevřeném prostředí. Jak však charakterizovat reedukaci v otevřeném prostředí? Odpověď není snadná. Taková instituce se liší svojí filozofií, metodami a terapeutickými přístupy. Podle mého názoru by měla být terapie založena na principech, že skutečně, důkladně a přetrvávající změny v chování vzniknou pouze za podmínky, že sám mladistvý je motivován k tomu, aby hrál aktivní úlohu v terapii.

Motivace je velmi důležitou podmínkou každého terapeutického výsledku. Podle mého názoru přijatelné behaviorální změny nemůžeme vyvolat represí, předávkováním moci, kterou uplatňuje dospělý personál, ani nucením mladistvého, aby dodržoval pravidla, kterým nevěří. Nepůjde to ani nucením mladistvého, aby přijal normy a hodnoty, které si nezvnitřnil. Všechny snahy musí být zaměřeny na rozvoj vnitřních motivačních procesů, na rozvoj aktivní role mladistvého při výběru, aby tak převzal odpovědnost za svůj vlastní život a budoucnost.

Mladistvý musí být povzbuzován a stimulován k tomu, aby „experimentoval“ a osvojoval si nové, vyrovnanější chování. Silný důraz na vnější strukturu, trest, neosobní sankce, příliš mnoho pravidel, nařízení, všechny tyto faktory pracují proti terapeutickému cíli tím, že není k dispozici prostor pro oslabování vnitřní struktury problémového jedince.

K momentům, na něž by měl být brán ohled při reedukaci problémového jedince, patří podle mého soudu i tyto:

Silný důraz na atmosféru: mladistvý musí prožívat atmosféru akceptace, musí cítit, že je důležitý, a že má svou hodnotu. Důležitá je otevřenost, aby mladistvý věděl, co si o něm myslíme, abychom mu poskytovali neustálý tok zpětných vazeb o jeho chování, abychom mu dali vědět, že jedině on sám může změnit své chování, a že my jsme ochotni mu v tom pomoci. Atmosféra musí

být srdečná. Problémový mladistvý musí z projevů dospělých cítit úctu (např. když dospělý vstupuje do pokoje mladistvého měl by zaklepat na dveře a ne hned otevřít).

Důležitým prostředkem v terapii je kontakt. Kontakt znamená způsob přiblížení se k mladistvému, umění zjistit co právě prožívá, abychom mu poskytli emocionální podporu a naučili jej, jak se má přijatelným způsobem chovat a projevovat.

Kontakt nemusíme navazovat pouze verbálně, ale i jinými způsoby, např. činností — takovými činnostmi, které mladistvý provádí spolu s dospělým. Taktó může zjistit, že má různé schopnosti, poznat v čem je dobrý a uvědomit si, že není pouze problémový. Diferenciace a individualizace je dalším způsobem rozvíjení motivačních procesů. I když mají problémoví jedinci hodně společného, existují mezi nimi individuální rozdíly. Jde o rozdíly v prostředí, ze kterého přicházejí. Dále se liší inteligencí, v závažnosti svých problémů, i v tom, co každý z nich potřebuje v terapii, jaký potřebuje přístup.

Jsem přesvědčena o důležitosti přísně individuálních terapeutických programů, které jsou realizovatelné právě v otevřených institucích.

Soňa Cpinová

Grantový výzkum na Ústavu pedagogických věd

V průběhu roku 1993 se na Ústavu pedagogických věd FFMU v Brně uskutečnil grantový výzkumný projekt s označením 1176 — 9 „Koncepte vysokoškolské přípravy pracovníků pro školní a profesní poradenství“ (autofi: Libor Hřebíček — Jan Šup, Agentura Rady vysokých škol, MŠMT ČR Praha, 1993, 79 stran textu). V život byl vyvolán řadou neshod a otevřených problémů, se kterými se dnes školní poradci ve své práci potýkají. A také, aby jeho teoreticko-empirickým přínosem byly podpořena výuka ve specializačním vysokoškolském studiu výchovného poradenství na filosofické fakultě MU v Brně.

V závěru roku 1993 pak autofi projektu předložili k oponentnímu řízení zprávu o poměrně podrobném teoreticko-empirickém šetření, v jehož rámci byly v nezbytných souvislostech ukázány tři podstatné obsahové, problémové okruhy: -možnosti a omezení poradenství na školách; -objektivní požadavky na osobnostní profil poradců; -systém vysokoškolské přípravy jako adekvátní způsob kvalifikace moderních poradenských pracovníků.

Uskutečněné zkoumání mělo systémový, teoretickoempirický ráz. Patříčné analýze byla tudíž podrobena jak teorie tak i praxe školního poradenství, resp. pojmání rolí a profilů poradců ve vyspělých zemích a školství světa. Zvláště pozorně byly studovány příslušné zdroje informací z USA, Kanady, Německa, Francie, Anglie a Švýcarska. Byly přitom vystopovány tendence, jež se posléze jevily jako jedny z podstatných výsledků celého výzkumu. Hlavní z nich — a ve zkratce — lze uvést: -vyspělé poradenské služby jsou standardem ve vybavení škol všech typů; -školní poradci působí v obou základních fázích edukativního procesu, a to ve fázi preventivní i při nástupu různých výchovných a vzdělávacích potíží; — v práci poradců figurují jak formy individuálních postupů tak i formy poradenství skupinového a aktivity metodické, koordinační, průzkumové; -nasazení počítačů a počítačových programů ve školním poradenství je masové; poradci se angažují v podstatě ve třech základních směrech práce s dětmi, mladistvými, učiteli a širší veřejností: v podpoře profesního vývoje, v podpoře rozvoje edukativního a vzdělávacího a v činnostech ve prospěch školního a personálního managementu; pro výkon funkcí školních poradců se vesměs požaduje kvalifikace založená na postgraduálním speciálním vysokoškolském studiu; — kvalitní kvalifikace poradců závisí na třech — logicky spjatých — souborech studijních disciplín: všeobecně vzdělávacích, obecně odborných a speciálně poradenských.

Další podstatnou položkou ve výzkumném šetření byla empirická sonda do středněškolské poradenské praxe vybraných škol v moravském regionu. Formou studia dokumentace a prostřednictvím řízených rozhovorů s výchovnými poradci a řediteli 43 středních škol se došlo k obrazu reality, která má výrazně rozporné stránky. Na jedné straně mladiství na těchto školách vykazují přímo přemíru problémů, potíží a potřeb, jež si zcela objektivně žádají specifickou poradenskou podporu